

Žarko Lazarević

**PRIMERJALNA
USPEŠNOST
POSLOVANJA
VZHODNOEVROPSKIH
BANK V ČASU MED
OBEMA VOJNAMA**

Vtem prispevku operiramo z dvema pojmom, ki uvodoma potrebujeta vsaj skromno opredelitev. Skromno zato, ker sta s stališča njune vsebine to kompleksna historična fenomena. Najprej posegamo na področje historične politične geografije s pojmom Vzhodna Evropa. Na drugi ravni pa v razpravi apliciramo tudi metodološke pristope komparativnega zgodovinopisja. Prav gotovo je očitno, da je termin Vzhodna Evropa lahko kontroverzen, celo ambivalenten termin zaradi historične pogojenosti in

pripisovanih simbolnih pomenov.⁵⁰⁹ Zaradi praktičnosti smo termin vzhodne Evrope zamejili v obširno ozemlje med nemškim in ruskim prostorom, to je sovjetskim prostorom v času med obema vojnama. S tem smo v tej obravnavi bolj ali manj uveljavili sodobni geopolitični pomen vzhodne Evrope. S primerjalnim pristopom⁵¹⁰ pa želimo tematiko bančne poslovne uspešnosti izvzeti iz nacionalno-gospodarskih omejitev in vpeti v širši regionalni kontekst medsebojnih podobnosti in razlik. Pri tem je potrebno še dodatno opozorilo. V obravnavo uspešnosti poslovanja komercialnih bank v obdobju med obema vojnama v državah vzhodne Evrope nismo zajeli vseh držav opredeljenega območja. V analizo nekaterih izbranih kazalnikov uspešnosti poslovanja smo vključili bančni sektor v Grčiji, Bolgariji, Jugoslaviji, Romuniji, na Madžarskem, Češkoslovaškem in Poljskem v skladu s trenutno razpoložljivimi podatki.⁵¹¹ Vzhodna Evropa pred drugo svetovno vojno glede ekonomskih in socialnih značilnosti ni bila enotno področje. Podobnosti, a tudi razlike med posameznimi državami v regiji so bile velike in majhne, vendar jih na tem mestu zaradi potrebe po posploševanju ne moremo izpostavljati v celoti. Podobnosti in razlike bomo izpostavljali le v nujnem obsegu, v obliki temeljnih in posplošenih razvojnih značilnosti dežel vzhodne Evrope v času med obema vojnama. S spraševanjem o splošnih ekonomskih razmerah v regiji in še posebej o osnovnih značilnostih bančništva v obravnavanih deželah vzpostavljamo historični kontekst za lažje razumevanje posameznih parametrov primerjalne bančne uspešnosti.

Obdobje med obema vojnama, ki je bilo za države Vzhodne Evrope čas velikih in burnih sprememb, razpade na dve po svojih značilnostih različni etapi, na dvajseta in trideseta leta. Ob koncu prve svetovne vojne je bil položaj v Vzhodni Evropi na področju ekonomije in politike ter posledično v socialnem oziru dramatičen. Na pogorišču imperijev so nastale nove države Jugoslavija, Češkoslovaška, Poljska. Grčija in Romunija sta se teritorialno zelo povečali, pomanjšana Madžarska se je morala reorganizirati v okviru novih meja. Vse so bile zaradi prve svetovne vojne bolj ali manj prizadete. Znotraj novih narodnogospodarskih območij so morale na novo organizirati ekonomske procese. Reorganizacija je bila otežena z materialnim

509 Podrobneje za 20. stoletje glej članek: Berend, *The Historical Evolution of Eastern Europe as a Region*. O konstituiranju in institucionalizaciji termina vzhodna Evropa je potrebno konzultirati tudi navdihujočo študijo: Wolff, *Inventing Eastern Europe*.

510 O vzniku in metodoloških vprašanjih komparativnega zgodovinopisja glej: Roksandić (ur.), *Uvod u komparativnu historiju*.

511 Izven analize bodo tako ostale Albanija ter baltske države Litva, Latvija in Estonija. Albanija bo izostala zaradi odsotnosti kakršnihkoli podatkov o bankah, pri baltskih državah pa je podatkovna zbirka še nezadostna za primerjalne analize.

uničenjem, finančnim neredom, kroničnimi proračunskimi deficiti, višjo ali nižjo inflacijo (hiperinflacija na Poljskem in Madžarskem), problemi v plačilni bilanci s tujino, visoko nezaposlenostjo, visokimi stopnjami rodnosti, agrarnimi reformami, politično nestabilnostjo in neučinkovitimi državnimi upravami, neuravnoteženo ekonomsko strukturo in z velikim pomanjkanjem potrošniških dobrin. Deloma je bila v tem oziru izjema Češkoslovaška, ki je relativno hitro stabilizirala denarni in finančni sistem in dosegla ekonomsko stabilnost.

Težav je bilo torej neizmerno veliko, na drugi strani pa malo možnosti in virov za njihovo premostitev. Večina obravnavanih držav ni dosegla politične stabilnosti, ki je pogoj ekonomskega in socialnega napredka. V tridesetih letih, če že ne prej, jih je večina opustila liberalno-demokratsko ureditev in uvedla različne oblike avtoritarnih režimov.⁵¹² V ekonomskem smislu so bile te dežele na obrobju evropskih gospodarskih modernizacijskih procesov, že navzven so kazale svoj absolutno agrarni značaj⁵¹³ z neuravnoteženo posestno strukturo in agrarno prenaseljenostjo.⁵¹⁴ Zopet z izjemo Češkoslovaške, kjer je bil ta problem manj izrazit. Očitna je bila prevlada majhnih kmetij, ki so mnogokrat zagotavljale zgolj osnovno preživetje kmečkih družin. Agrarne reforme kot prvenstveno politični akt niso prav veliko prispevale k tržni naravnosti kmetijstva. Nimalokrat so bile usmerjene predvsem proti posestnikom tuje narodnosti (nacionalna bonifikacija!), v Jugoslaviji proti posestnikom madžarskega ali nemškega rodu največkrat fevdalnega izvora. Tudi v Romuniji na območjih Transilvanije ni bilo dosti drugače, kjer pa je bila ost usmerjena proti madžarskim posestnikom.⁵¹⁵

V mednarodni menjavi vzhodnoevropskih dežel so z izjemo Češkoslovaške prevladovali kmetijski pridelki, ki tem državam niso zagotavljali zadostnega dotoka tujih sredstev za pospešitev domačega neagrarnega sektorja.⁵¹⁶ Odvisnost od tuje akumulacije, tujega kapitala je bila velika, tako na področju industrijskih investicij kot tudi na področju bančništva. Navezanost na tuje centre kapitala, Dunaj, Berlin, Pariz, London ali Rim, je bila neizogibna. Domači finančni sektor je bil plitek in slabo razvit, vloga tujih bank v vzhodnoevropskih nacionalnih

512 Bolj podrobno glej: Berend, *Decades of Crisis*.

513 Pri deležu agrarnega prebivalstva obravnavanih dežel ob koncu dvajsetih let lahko ločimo dve skupini. Na eni strani države Balkana ali v sodobnem jeziku jugovzhodne Evrope, kjer je bil delež kmečkega prebivalstva zelo visok, okoli tri četrtine (npr. Bolgarija 75 %, Jugoslavija 76 % in Romunija 72 %) in skupino severneje ležečih vzhodnoevropskih držav, kjer je bil delež kmečkega prebivalstva bistveno nižji (Madžarska 51, Poljska 60 in Češkoslovaška 33 %). Aldcroft, *Eastern Europe in an Age of Turbulence*, str. 594.

514 Stopnja gostote agrarnega prebivalstva je bila velika. Na kvadratni kilometer obdelovalne zemlje je na Madžarskem živelo 80,6 prebivalca, v Romuniji 116,3, v Bolgariji 119, v Jugoslaviji 157,4. Thompson, *Agrarian Reform in Eastern Europe*, str. 840.

515 Mendras, *Seljačka društva*, str. 173–188; Thompson, *Agrarian Reform in Eastern Europe*, str. 840–844.

516 V Bolgariji je 96 % izvoza predstavljal primarni sektor, izvoz kmetijskih pridelkov in surovin, na Madžarskem 71 %, na Poljskem 76 %, v Romuniji 99 % in v Jugoslaviji 91 %. Aldcroft, *Eastern Europe in an Age of Turbulence*, str. 594.

ekonomijah pa velika. Spet z izjemo Češkoslovaške, saj so se njene banke uvrščale med upoštevanja vredne izvoznice kapitala. Neravnovesje med kapitalsko ponudbo in povpraševanjem v vzhodnoevropskih deželah je imelo za posledico nesorazmerno visoke obrestne mere na nacionalnih finančnih trgih, kar je povzročalo preveliko prelivanje sredstev od dolžnikov k upnikom in tako še bolj zaviralo že tako počasen gospodarski razvoj.

Če nekoliko poenostavimo, lahko zapišemo, da so bile vzhodnoevropske države v neke vrste začaranem krogu. Same niso imele dovolj kapitala, hkrati so zelo težko prišle do dodatnih sredstev za financiranje ekonomskega razvoja, saj je bil njihov izvozni sektor (predvsem kmetijstvo) praviloma nekonkurenčen na mednarodnih trgih. V prvi polovici dvajsetih let si tudi kmetijstvo ni dovolj opomoglo, da bi lahko stavili nanj. Tako države v regiji niso pridobile zadostnih sredstev, da bi z lastnimi viri financirale uvoz znanja in tehnologije. Preostalo jim je zadolževanje oziroma privabljanje neposrednih tujih investicij, vendar so bile tudi tu omejene. Njihova kreditna sposobnost in atraktivnost za tuje naložbe sta bili nizki. Pripravljenost investitorjev prezreti politično in socialno negotove razmere je bila že v dvajsetih letih nizka, v tridesetih letih gospodarske depresije pa je sploh ni bilo več. Vzhodna Evropa tega časa je bila soočena z odtokom zahodnega kapitala.

Države vzhodne Evrope je po prvi svetovni vojni družila nujna potreba po industrializaciji, da bi se izognile pretečim socialnim problemom zaradi populacijskega pritiska. Pritisk prenaseljenega prebivalstva na podeželju je bil velik, pot v izseljenstvo jim je bila zaprta. Vse so se sicer trudile razvijati kmetijstvo v smeri večje tržnosti in komercializacije, da bi z izvozom kmetijskih pridelkov prišle do prepotrebnih denarnih sredstev za uvoz potrošnega blaga in opreme za načrtovano industrializacijo. To je bilo skoraj Sizifov delo, saj je kmetijstvo zaradi svojih slabosti (struktura, tehnologija, tradicija, itd.) komajda zmoglo opravljati vlogo vodilnega izvoznega sektorja. V večini teh dežel je bila družbeno relevantna oziroma vplivna antikapitalistična ideologija, ki je bila posledica nezadostne ekonomske in socialne konkurenčnosti te regije znotraj evropskega prostora. Zato ni presenečenje, da se je uveljavljal princip združništva, širokega gospodarsko-ideološkega mehanizma, da bi kmetje in drugi pripadniki drobnogospodarskega sektorja s skupnimi močmi vendarle zmogli pot modernizacije ekonomske in socialne osnove v okvirih kapitalistične ekonomije.

Le delno izboljšanje je prinesla šele druga polovica dvajsetih let, potem ko je bila do srede dvajsetih izvršena ekonomska in deloma tudi politična stabilizacija ob hkratni gospodarski rasti v zahodni Evropi, ki je nekoliko odpirala prostor izvozu na te trge. Nastopilo je obdobje relativne stabilnosti druge polovice dvajsetih let. Kmetijski sektor se je vendarle vsaj deloma stabiliziral in vzhodnoevropske dežele so celo beležile napredek na industrijskem področju, ki je bil posledica nacionalistične ekonomske politike: oteževanje dostopa do lastnega trga

(zaščitna carinska politika), pospeševanje domače industrije (tudi z davčnimi in finančnimi ugodnostmi, tudi tujimi vlaganji v sodelovanju z domačimi gospodarskimi družbami. Večina teh držav je doživela enega prvih vidnejših procesov industrializacije. V tem procesu je bila običajno vodilna panoga tekstilna industrija, saj je zahtevala relativno majhne investicijske zneske in obilje delovne sile. Te pa v vzhodnoevropskih državah prav gotovo ni primanjkovalo. A povečana gospodarska rast je bila samo en kazalec. Za bolj uravnoteženo podobo je potrebno vključiti še rast bruto domačega proizvoda na prebivalca. Tu pa je bila uspešnost znatno nižja. Nekaj zaradi nizkega izhodišča, ki je omogočalo visoko rast, nemalo pa tudi zaradi velikega naravnega prirastka. Primer Romunije celo kaže, da je kljub relativno hitremu razvoju proti koncu dvajsetih bruto domači proizvod na prebivalca ostal celotna dvajseta leta praktično enak.

Če povzamemo, lahko rečemo, da je bila vzhodna Evropa navkljub eviden-tnemu napredku pred veliko gospodarsko krizo v evropskih dimenzijah relativno zaostalo in ekonomsko ranljivo področje. Življenjska raven, kmetijska in industrijska učinkovitost so bile nizke. Politika ekonomskega nacionalizma je sicer žela uspehe, vendar so bila podjetja v mednarodnih primerjavah nizko konkurenčna.⁵¹⁷ Celotno področje je bilo silno občutljivo na zunanje impulze, ker je bilo zelo odvisno od izvoza na zahod, predvsem kmetijskih pridelkov po relativno ugodnih cenah. V nasprotni smeri pa od uvoza kapitala. In dokler je obstajalo tako ravnotežje, je šlo relativno dobro tudi državam v Vzhodni Evropi.

V tridesetih letih so se razmere z veliko gospodarsko krizo v vzhodni Evropi zelo spremenile. Med ekonomskimi zgodovinarji prevladuje prepričanje, da je bila ravno ta regija med krizo tridesetih let neprimerno bolj prizadeta kot zahodnoevropske industrializirane države. Države so se še bolj zaprle vase, vsaka zase so skušale najti izhod iz krize s krepitvijo protekcionizma. Mednarodna trgovina je iz leta v leto usihala, nekdanji trgovinski sporazumi so postali neaktualni, nadomeščali so jih klirinški sporazumi, kapitalski tokovi so se skorajda povsem ustavili. V večji ali manjši meri so države v vzhodni Evropi pestile enake težave: strm upad gospodarske aktivnosti in s tem domačega proizvoda, velika zunanja in notranja zadolženost tako države kot prebivalstva, zlasti kmetov, visoke stopnje brezposelnosti in ne nazadnje tudi povsem nelikviden ali nezadostno likviden bančni sistem, ki je bil potreben temeljite rehabilitacije. Povrh vsega so bile soočene z odtokom kapitala, saj so se tuje banke umikale iz vzhodnoevropskih držav. Okrevanje v drugi polovici tridesetih let je bilo počasno in mučno, trajalo je vse do druge svetovne vojne.⁵¹⁸

517 Berend, *The Failure of Economic Nationalism*, str. 315–322.

518 Aldcroft, *Europe's third world*; Berend, *Decade of Crisis: The Economic History of Eastern Europe 1919–1975*; Gerwarth (ed.), *Twisted Path*; Lampe, Jackson, *Balkan Economic History*; Rothschild, *East Central Europe between the Two World Wars*; Teichova, *Kleinstatten in der Spannungsfeld der*

In ravno v teh razmerah se je nekoliko presenetljivo sodelovanje v vzhodno-evropskem prostoru okrepilo, resda na eni sami točki. Kmetijske države s tega področja so namreč v letu 1930 oblikovale posebno interesno združenje, t. i. Agrarni blok, ki so se so se mu kasneje priključile vse države med Nemčijo in Sovjetsko zvezo. Osnovni namen je bil s skupnim nastopom pripraviti evropske industrijske države do tega, da odprejo svoje trge za kmetijske pridelke iz Vzhodne Evrope.⁵¹⁹

V tridesetih letih se je v Vzhodni Evropi zgodil tudi pomemben strateški politični in gospodarski premik. V ta prostor je namreč dejavno posegla Nemčija, ki je k sebi pritegnila glavnino zunanjetrogovinske menjave vzhodnoevropskih držav. Nemčija je postala največja ali ena izmed najpomembnejših gospodarskih partneric tega področja.⁵²⁰

V nasprotju s shematičnim pregledom splošne ekonomske situacije vzhodne Evrope v času med obema vojnoma bomo nekoliko več pozornosti namenili bančnemu položaju v obravnavanih državah, kar omogoča lažje razumevanje primerjalnega konteksta v zaključku raziskave. Seveda bomo omenjali le najosnovnejše trendne značilnosti. Če začnemo s Poljsko, potem moramo ugotoviti, da se je morala ta dežela konstituirati kot država na vseh področjih, tako tudi na monetarnem in bančnem. Neurejena država z velikimi potrebami za gospodarsko obnovo je generirala nenehne primanjkljaje v državnem in zasebnem sektorju. Monetarizacija teh primanjkljajev je Poljsko pahnila v inflacijsko obdobje. Kot še marsikje drugje je bila prva polovica dvajsetih let čas inflacijske rasti gospodarstva. Banke so bile visoko likvidne, povpraševanje po posojilih veliko, kar je spodbujalo nastajanje vedno novih bančnih delniških družb. Znatno delež rasti gre tudi na račun »polonizacije«, saj so se podružnice nekdanjih ruskih, nemških in avstro-ogrskih bank praviloma preoblikovale v samostojne delniške družbe in tako postale poljske pravne osebe. Idila inflacijske lagodnosti je trajala do oktobra 1923, ko je inflacija ušla izpod kontrole. Narasla je na 360-odstotno stopnjo na mesec in korenitemu posegu se ni bilo mogoče izogniti. Kot eden pomembnih protiinflacijskih ukrepov se je izkazala uvedba nove valute, zlota, utemeljenega na 30-odstotni zlati podlagi. Zagotavljanje lastnih kapitalskih in gospodarskih interesov ter ohranjanje vpliva na bančni trg je vlada uravnavala prek treh močnih državnih bank: Bank Gospodarstwa Krajowego,

Grossmächten; Turnock, *The Economy of East Central Europe*; *Svetska ekonomska kriza 1929–1934 godine*; Moore, *Economic Demography of Eastern and Southern Europe*; Teichova, *Eastern Europe in Transition*, str. 5–22; Berend and Ranki, *Economic Problems of the Danube Region*, str. 169–185.

519 Vučo, *Agrarni blok podunavskih zemalja*.

520 Vinaver, *Svetska ekonomska kriza u Podunavlju i nemački prodor 1929–1935*.

Pocztowa Kasa Oszczędności in Państwowy Bank Rolni. Druga polovica dvajsetih let je pomenila prestrukturiranje in konsolidacijo bančne dejavnosti. Prihajalo je do koncentracije, ko so večje banke prevzemale manjše ali pa so te prenehale z delom zaradi različnih vzrokov. Nekdanje inflacijsko bohotenje se je obrnilo v nasprotje. Število bančnih delniških družb se je tako do leta 1929 prepolovilo. Velika gospodarska kriza je Poljsko, tako kot druge agrarne vzhodnoevropske države, globoko prizadela. Država je doživljala hudo gospodarsko depresijo. Pod vtisom bankrota evropskih bank se je v letu 1931 začel umik depozitov, izstopal je umik kratkoročnih sredstev iz tujine v poljskih ali podružnicah tujih bank. V nekaj mesecih so depoziti upadli za polovico in tu se ni ustavilo. Banke so bile prignane na rob propada. Zasebne so bile veliko bolj izpostavljene kot državne, ki so zaradi radodarnjše pomoči centralne banke in državnega ustanoviteljstva vzbujale za kanček več zaupanja javnosti. O upadu moči zasebnega bančništva je govorilo tudi dejstvo, da je ravno v tem času država finančno spodbudila delo obstoječih bank v njeni lasti, hkrati pa ustanovila še dve novi. Bank Polska Kasa Opieki naj bi pritegnila prihranke številčne poljske emigracije, kajti zdomska nakazila so predstavljala pomembno bilančno postavko. Drugi državni bančni ustanovi, ustanovljeni sredi največje krize, so namenili drugačno vlogo, podobno kot drugje v vzhodni Evropi. Bank Akceptacyjny je prevzemala terjatve denarnih zavodov, ki so jih ti imeli med kmečkim prebivalstvom. Po ustaljenem vzorcu tega časa je vlada skušala na en mah rešiti dva problema: vzpostaviti likvidnost zasebnega bančnega sektorja in prezadolženih kmetov s črtanjem dela dolgov in prerazporeditvijo plačil ob znižanih obrestnih merah. Banke so bile deležne tudi drugih oblik državne podpore, da so ponovno vzpostavile likvidnost. Dodatne napore pa so morale vložiti tudi same z odpisom neizterljivih terjatev na račun delniškega kapitala. Največja banka Bank Handlowy je tako kar za polovico zmanjšala kapital. Aktiva zasebnih bank se je do srede tridesetih let zmanjšala kar za dve tretjini. Nasprotno je aktiva pri državnih bankah naraščala, v povprečju so beležili polovično rast. Tudi v tem oziru Poljska ni bila izjema v okolju vzhodne Evrope. Med krizo je zaradi bankrotov ali združevanj močno upadlo tudi število bančnih delniških družb. V drugi polovici tridesetih let je Poljska stopila na pot gospodarskega okrevanja po zaslugi izdatnega državnega intervencionizma. Kakor je rasla vloga države v vsem gospodarstvu, tako je bilo evidentno tudi v bančništvu. Kljub sorazmerno ugodnemu ciklusu in obnovljenemu zaupanju zasebne banke niso več dosegle predkrizne ravni, težišče se je premaknilo na državni bančni sektor.⁵²¹

S koncem prve svetovne vojne in nastankom češkoslovaške države je nastopilo novo obdobje tudi za češko in slovaško bančništvo. Prva posledica je

521 Landau and Morawski, Polish Banking in the Inter-War Period.

bila utesnitev njihovega ekonomskega prostora, prodor na tuje trge so omejevali principi prebujenega ekonomskega nacionalizma v času med obema vojnama. Kljub temu so velike češke banke še vedno igrale pomembno vlogo kanala za dotok kapitala v vzhodno, zlasti pa v jugovzhodno Evropo. So pa na drugi strani češke banke dobile več manevrskega prostora na domačem tržišču, saj so s procesi nostrifikacije izločili konkurenco velikih dunajskih bank. Podružnice dunajskih ali budimpeških bank so se bile v procesih nostrifikacije prisiljene pravno formalno »čehoslovakizirati«^z močno udeležbo češkega ali slovaškega kapitala. Razvoj češkega in slovaškega bančništva v obdobju med obema vojnama je bil kompleksen in tudi neuravnotežen v pokrajinskem smislu. Na Češkem je bilo bančništvo visoko razvito, na Slovaškem bistveno manj. Leta 1919 je imelo kar 93 % bančnih ustanov sedež v češkem delu države, prav daleč od tega pa ni bilo niti kapitalsko razmerje. V času med vojnama so češke banke skušale krepiti ali ohranjati raven internacionalizacije. Bile so spremljevalke ali predhodnice češkega industrijskega in trgovskega kapitala na tujih trgih. Dunajska podružnica Živnostenske banke je bila v novi Avstriji tretja ali četrta največja banka. Njihov vpliv se je močno povečal tudi na domačem prizorišču. Vpliv velikih bank na državno gospodarsko politiko je postal očiten. Država je znala prisluhniti njihovih zahtevam. V tem procesu so stale na čelu največje bančne delniške družbe, kot so bile Živnostenska banka, Česká průmyslová banka, Anglo-československá banka, Česká eskomptní banka a úvěrní ústav, Banka pro obchod a průmysl, ... Omeniti velja tudi dve veliki slovaški banki, banki Tatra banka in Slovenska banka. Druga pomembna novost je bila velika rast števila bank. Število bančnih delniških družb se je po prvi svetovni vojni v nekaj letih zelo povečalo, za skoraj 60 %, delniški kapital pa se je podvojil. Dvajseta leta so bila vendarle leta rasti, kljub temu da so se banke morale ubadati s težavami učinkov deflacijske politike z namenom utrjevanja nacionalne valute. V drugi polovici dvajsetih let pa je v pogojih gospodarske konjunktore prišlo do konsolidacije, koncentracije in stabilizacije bančnega sistema. Trdnost je bankam prišla še kako prav v tridesetih letih, v letih velike gospodarske krize. Podobno kot v drugih državah se je bančništvo ubadalo z enakimi težavami kot drugje v bližnji soseščini. Upad bilančnih vsot in likvidnostna kriza sta bila nekaj vsakodnevnega. Problem upada vlog in neizterljivih naložb je zdesetkal rezerve in marsikatero banko pognal v bankrot. Posledica je bila očitna v pospešitvi koncentracije. Prizadete so bile zlasti manjše bančne ustanove izven večjih centrov. Velike banke so imele sorazmerno več rezerv in so lažje prenesle krizo. Primer slovaške Slovenske banke je ilustrativen v tem oziru. V postopkih sanacije je morala odpisati več kot polovico kapitala. Podobno usodo je doživela tudi množica drugih bank, pri čemer so jih kar lepo število tudi likvidirali, saj se je izkazalo, da jih ni mogoče sanirati. Posledica krize

in bančnih težav je bila tudi novelizacija bančnega zakona, s katero so poostrili nadzor bančnega poslovanja in zaostrili kriterije merjenja likvidnosti.⁵²²

Najpomembnejše bančne institucije na Madžarskem so bile locirane na območju Budimpešte kot političnega in gospodarskega središča države. Budimpešta je bila ne le nacionalno, temveč tudi regionalno središče kapitala, kjer so velike banke, tudi ob udeležbi tujih bank, omogočale integracijo širših področij na mednarodni trg kapitala. Vloga Budimpešte in njenih bank je bila izjemno velika v času pred prvo svetovno vojno, v času med obema vojnama pa se je spreminjeno geopolitično pozicijo Madžarske (Trianonska mirovna pogodba) tudi ta vloga regionalnega središča zmanjšala. Druga značilnost madžarskega bančnega prostora je bila velika fragmentiranost bančne dejavnosti. Deloma to pojasnjuje slabo razvita združna kreditna mreža in izostanek procesa bančne koncentracije. Izoblikoval se je sistem, ki je združeval množico majhnih in po podeželju razpršenih bančnih ustanov na eni in le nekaj pomembnejših in kapitalsko močnejših bančnih ustanov v državnem središču na drugi strani. O razdrobljenosti priča tudi dejstvo, da je imelo pet največjih bančnih delniških družb zgolj dobro četrtino združenih bilančnih vsot, kar pa je bil napredek glede na leto 1890, ko je enak parameter obsegal zgolj 18 %. Razdrobljenost bančnega sektorja je onemogočala tudi večjo podružnično mrežo, saj zanjo ni bilo prave potrebe. Največja madžarska banka je imela pred prvo svetovno vojno komaj 15 podružnic izven Budimpešte. Kljub temu pa se je vendarle izoblikoval hierarhični sistem. Okoli velikih bank so se kot grozd povezovale manjše podeželske ustanove, ki so si v navezi z budimpeškimi bankami zagotavljale potrebna kapitalska sredstva. Na nek način je tak sistem nadomeščal osrednjim bankam podružnično mrežo. Tudi na Madžarskem se je v tem času izoblikoval model univerzalne banke s širokim razponom dejavnosti od zajemanja prihrankov do aktivne vloge v investiranju v druge gospodarske dejavnosti. Pri tem pa večina avtorjev opozarja, da je bil delež naložb v industrijski sektor sorazmerno skromen v primerjavi z drugimi srednje- in zahodnoevropskimi državami in da je bila madžarska industrijska emancipacija proti koncu 19. stoletja financirana praviloma iz zasebnih sredstev in z uvozom kapitala. V obdobju med vojnama se je okolje za bančno poslovanje zelo spremenilo, nastopila je doba monetarne in splošne gospodarske nestabilnosti. V času inflacijske rasti je število bančnih ustanov še naprej naraščalo in leta 1928 kljub propadu mnogih v pogojih stabilizacije celo presegalo raven iz leta 1913. Fragmentiranost je še naprej ostala značilnost madžarskega bančništva. V tem času so presenetljivo ugotavljali, da so bila podjetja še bolj navezana na lastne vire in prihranke v financiranju lastne dejavnosti. Mnoge bančne ustanove, med njimi

522 Vencovský in dr., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, str. 211–369; Hallon, Sanačný proces v bankovníctve Slovenska; Hlavatý, *Vývoj slovenského bankovníctva*.

nekatero večje banke, so celo umikale svoje naložbe v druge gospodarske sektorje. V obdobju med vojnama so opaznejšo vlogo začele imeti združne kreditne ustanove, predvsem za financiranje izgradnje stanovanj. Za čas med obema vojnama je značilen tudi nastop posebnih bančnih ustanov ob aktivni asistenci države, prek katerih je država izvajala intervencijo v gospodarstvu. Državna intervencija je postala potreba v času velike gospodarske krize v tridesetih letih, ko so se banke ujele v zanko nelikvidnosti in insolventnosti, da je bila sanacija bančnega sistema nujna. Sanacija bančnega sistema je bila delno povezana tudi s problemom prezadolženosti kmečkega prebivalstva.⁵²³

Značilnost jugoslovanskega bančnega sistema v času med obema vojnama je bila heterogenost bančnega sektorja kot posledica zgodovinske, ekonomske, kulturne in politične heterogenosti. Oznaka heterogenosti se nanaša zvrsti bank, velikost, poslovanje, način vodenja. Delovalo je veliko število bančnih ustanov skromnega kapitala in lokalnega obsega poslovanja. V vsaki jugoslovanski pokrajini je bilo le nekaj bank regionalnega pomena, le malo pa je bilo takih, ki bi imele vsedrjavni značaj. Razlogi za razdrobljenost bančnega sektorja so bili različni, poleg čisto ekonomskih tudi politični, etnični ali celo religiozni. Kapitalska skromnost in omejenost poslovanja sta imeli za posledico dejstvo, da so banke v Jugoslaviji praviloma slonele na modelu univerzalnega bančništva. Da bi v pogojih omejenih možnosti ohranjale ali večale dohodek oziroma dobiček, so morale imeti široko paleto dejavnosti. Ukvarjale so se z vsemi bančnimi posli in tudi neposredno investirale v realni sektor. Neravnovesje med kapitalsko ponudbo in povpraševanjem je imelo za posledico nesorazmerno visoke posojilne obrestne mere, vloga tujega kapitala v bančnem sektorju je bila velika. Bančni sistem Kraljevine Jugoslavije so sestavljale državne in zasebne denarne ustanove. V neposredni državni lasti sta bili dve banki, in sicer Državna hipotekarna banka, ki je zbirala dolgoročna sredstva in odobraval hipotekarna ali komunalna posojila, ter Poštna hranilnica. Nadalje sta poslovali še dve banki s prevladujočim državnim deležem: Privilegirana agrarna banka, namenjena kreditiranju kmetijstva, in Obrtna banka za financiranje gospodarske dejavnosti na urbanih področjih. Število privatnih bank je bilo veliko, okoli 700, pri čemer je bilo približno 14 % vsega kapitala v lasti bank iz tujine. Lokalnih hranilnic je bilo 61. Najštevilčnejše pa so bile kreditne zadruge, 466 mestnih in 4146 kmečkih, ki so zaradi razširjenosti imele veliko vlogo pri zajemanju varčevalnih vlog prebivalstva. Med veliko gospodarsko krizo je bil jugoslovanski bančni sistem na robu agonije. Nelikvidnost in tudi insolventnost bančnega sistema sta terjali naglo in učinkovito intervencijo države, tako da je bila v letih 1932–1934 sprejeta

523 Tomka, *The Development of Hungarian Banking*; Gál, *The Golden Age of Local Banking*.

potrebna zakonodaja za rehabilitacijo zasebnega bančnega sektorja, ki naj bi prinesla rast učinkovitosti in predvsem znižanje stroškov bančnega poslovanja.⁵²⁴

Kot Jugoslavija je tudi Romunija morala po letu 1918 najprej poenotiti pogoje bančnega poslovanja zaradi historično različnih razvojnih silnic v posameznih pokrajinah pred prvo svetovno vojno. Bančne ustanove iz novo pridobljenih pokrajin so pomenile več kot polovico romunskega bančništva med obema vojnama. Dvajseta leta so predstavljala obdobje izjemne rasti bančnega sektorja, predvsem ekstenzivne rasti števila bančnih ustanov in obsega poslovanja. Do velike gospodarske krize se je število bančnih ustanov povečalo za skorajda 2,5-krat, obseg poslovanja pa je narasel za skorajda 6-krat. Zelo se je povečalo število majhnih bank, celo zelo majhnih lokalnih bank. V takem okolju je bila vloga tujih bank izjemno pomembna. Tako velika rast je šla na račun inflacije v pretežnem delu dvajsetih let, ko se je denarna masa v obtoku povečala za nekajkrat, kar je spodbujalo kratkoročno kreditiranje investicij in tudi potrošnje v industriji in trgovini. Nasprotno pa je sredstev za dolgoročne investicije, denimo v kmetijstvu, kronično primanjkovalo. Veliko rast bančnega sektorja so poleg stvarnih potreb kreditiranja investicij in potrošnje pripisovali t. i. »spekulativni mrzlici«, ki jo je gnala želja bančnikov in investorjev po kratkoročnem dobičku. Vsega tega je bilo na mah konec z začetkom tridesetih let. V času velike gospodarske krize je bilo romunsko bančništvo soočeno z drugačnimi trendi. V pretežno agrarni državi, kjer je bilo kmetijstvo temeljna panoga, je padec cen in sledeč upad kupne moči najštevilnejšega sloja prebivalstva imel posledično velike učinke na splošno likvidnost gospodarstva kot celote in bančnega sektorja posebej. Sanacija bančnega sistema je v tridesetih letih postala urgentna naloga države, zlasti zaradi odpisa oziroma konverzije dolgov podeželskega prebivalstva. Na normativni strani so v letih 1934 in 1935 sprejeli zakonodajo o regulaciji, nadzoru in rehabilitaciji bančnega sistema. Poleg vzpostavitve likvidnosti bančnega sistema je bil temeljni namen regulacije odpraviti fragmentacijo bančništva z likvidacijami malih insolventnih bank, prostovoljnimi združitvami ali celo prisilnimi pridružitvami. Rezultati niso izostali, kajti tik pred drugo svetovno vojno je bilo število bank skorajda enako številu bank ob koncu prve svetovne vojne, torej pred veliko ekspanzijo v dvajsetih letih. Obseg poslovanja pa je bil celo nekoliko višji kot na višku ob koncu dvajsetih let. Koncentracija in centralizacija poslovanja sta vidni iz dejstva, da so imele v dvajsetih letih velike banke 40-odstotni delež v združenih bilančnih vsotah, pred drugo svetovno vojno pa že skoraj 73-odstotnega.⁵²⁵

Čas med obema vojnama pomeni prelomnico tudi za bolgarsko bančništvo. Kot druge države v regiji je bilo tudi bolgarsko bančništvo izpostavljeno izraziti

524 Lazarević, Banking Sector Regulation.

525 Bozga, Interwar Bank Life in Romania.

monetarni nestabilnosti v prvi polovici tridesetih let, kar je podobno kot v Jugoslaviji in Romuniji spodbudilo investicijski val v industriji in trgovini, kjer je bilo moč ohraniti realno vrednost kapitala v pogojih inflacije. Stabilizacija je nastopila v drugi polovici dvajsetih let, tako da je država lahko nastopila na mednarodnih trgih kapitala. Tudi bolgarsko bančništvo je v času med obema vojnama zabeležilo zelo veliko rast. Število bančnih enot je bilo leta 1939 za 30-krat večje kot pred prvo svetovno vojno, z nekoliko zaostajajočo rastjo obsega poslovanja. Velika ekspanzija bančnega sektorja priča o njegovi fragmentaciji. K izjemni rasti so največ prispevale kreditne zadrug; njihovo število je doseglo 2.386 enot. Izjemno je naraslo tudi število zasebnih bančnih družb, od 58 v letu 1911 na 137 leta 1929, in se v tridesetih letih ustalilo na 89 bančnih družb. Na drugi strani se združni sektor ni mogel kosati z bančnimi delniškimi družbami pri obsegu poslovanja, zbranih depozitih prebivalstva in podjetij ter na kreditni strani, kjer je primerjalno močno zaostajal. Znotraj tako razvejanega bančništva so izjemno pomembno vlogo igrale izpostave tujih bank, ki so bile ključnega pomena za delovanje kreditnega trga in investicijsko dejavnost. Z uveljavitvijo poslovnega modela univerzalnega bančništva so oblikovale konzorcije industrijskih in trgovskih podjetij. Če so bile tuje banke v dvajsetih letih kanal, po katerem je pritekal v državo tuji kapital, pa so v tridesetih letih predvsem omogočale odtok kapitala iz Bolgarije k matičnim ustanovam. Kakor so prej stimulirale domačo ekonomijo, pa so z odtokom kapitala v tridesetih letih poglobljale gospodarsko krizo v Bolgariji. Zasebni bančni sektor je bil med veliko gospodarsko krizo močno prizadet. Seznam težav je bil obsežen: upad depozitov in obsega kreditiranj, neizterljivost terjatev in posledično velike izgube ter likvidnostne težave. K zmanjšanju števila zasebnih bank so pripomogli bankroti in združevanja posameznih bank v tridesetih letih. Vzporedno s tem je rasla tudi vloga državnih bank, čeprav njihovo število ni naraščalo, temveč se je z združitvijo dveh bank celo zmanjšalo, ter združnega kreditnega sektorja. Centralna banka je v tridesetih letih začela z nadzorom bančnega sistema (obveznost pologa dela depozitov pri centralni banki in delno jamstvo za depozite, predpisovanje strukture bančnih bilanc in s tem poslovanja). Kot Romunija in Jugoslavija je tudi bolgarska vlada v letu 1932 posegla v dolžniškoupniška razmerja. Na eni strani so zmanjšali dolžniško breme prebivalstva (kmetov, obrtnikov, trgovcev, ...) zaradi upada dohodkov (delni odpis dolgov, podaljševanje odplačilnih rokov, omejena obrestna mera) in na drugi strani sanirali zasebne banke. Bančno likvidnost so reševali s socializacijo dela drugače neizterljivih bančnih terjatev do predstavnikov drobnogospodarskega sektorja.⁵²⁶

526 Berov, *Budgetary Policy, Money Supply and Banking*; Kostov, *Western capital and the Bulgarian Banking System*; Kossev, *The Banking Sector and the Great Depression in Bulgaria*.

Po prvi svetovni vojni so tudi za grško bančništvo nastopile znatne spremembe. Pomnožilo se je število bank – delniških družb (42), ki so tudi bolj gosto stkale mrežo podružnic in se tako bolj približale prebivalstvu. Seveda je bilo v nekaj inflacijskih letih po prvi svetovni vojni tudi veliko polomov med novoustanovljenimi bankami. Mnoge niso zmogle prehoda v denarno stabilnost druge polovice dvajsetih let. Na grškem bančnem nebu je prednjačila banka Ethniki Trapeza tis Ellados, ki je v celotnem obdobju med vojnama držala primat tudi na kreditnem trgu, imela je kar 70-odstotni delež. Nasploh je do druge svetovne vojne kapitala primanjkovalo, saj je bilo povpraševanje veliko tudi zaradi priselitve poldrugega milijona Grkov iz Male Azije. Da bi nekoliko omilila razmere, je vlada po tujih, evropskih vzorih spodbudila ustanovitev državne hipotekarne banke (Ethniki Ktimatiki Trapeza tis Ellados, 1927) in kmetijske banke (Agrotiki Trapeza tis Ellados, 1929). V tem obdobju je bila osrednja težava grškega bančništva neugodna časovna struktura virov. Banke so sicer povečale zajem sredstev pri prebivalstvu, vendar je bila le desetina vlog časovno opredeljena v daljših rokih. Pred prvo svetovno vojno je nasprotno bankam uspelo pritegniti tudi prek 50 % depozitov za daljše časovno obdobje. V obdobju med vojnama je končno dozorelo spoznanje, da tudi Grčija potrebuje pravo centralno banko. Banka Ethniki Trapeza tis Ellados je bila sicer emisijska banka in v tem času že tudi praktično edina, a druge centralne bančne operacije so ji bile tuje. Grški bančni sistem je bila komaj kaj nadziran, saj tudi država ni posegala po nadzornih instrumentih. Grška vlada je le deloma nadzirala tudi emisijsko banko samo. Zadeve so se začele spreminjati s prvo svetovno vojno. Po sporu z upravo banke Ethniki Trapeza tis Ellados je vlada sama imenovala vodstvo. Z letom 1928, ko so po nasvetu Lige narodov kot druge dežele v regiji ustanovili centralno banko, Banko Grčije (Trapeza tis Ellados), pa to ni bilo več potrebno. Banki Ethniki Trapeza tis Ellados so ostale le še komercialne funkcije. Z izbruhom velike gospodarske krize, med katero je grška država bankrotirala – ne prvič –, pa je država posegla tudi na bančno področje. Ker so ji bile poti na mednarodni trg kapitala zaprte, se je kot že večkrat v zgodovini ozrla po domačih prihrankih. Spodbuditi je bilo potrebno varčevanje. Večji poudarek so dali poštni hranilnici. Poleg tega so v letu 1931 sprejeli zakone o bankah. Šlo je za prvo regulacijo bančne dejavnosti v Grčiji sploh. Opredelili so definicijo banke, obseg dejavnosti, kapitalsko ustreznost oziroma minimum delniškega kapitala, omejitve v poslovanju in s tem tudi nadzorne mehanizme in organe. V tridesetih letih, v času velike gospodarske krize, so imele grške banke velike težave s pomanjkanjem sredstev in plačilno nesposobnostjo dolžnikov, ne da bi lahko računale na intervencijo centralne banke.⁵²⁷

⁵²⁷ Dritsas, The structure of the Greek commercial banking system, str. 491–493; Dertilis, Costis, Banking, Public Finance, and the Economy, str. 458–471.

V povzetku dogajanja v posameznih državah lahko zapišemo, da je vzhodnoevropsko regijo družila v prvih povojnih letih, tja do srede dvajsetih let, monetarna nestabilnost z višjimi ali nižjimi stopnjami inflacije. Temeljni gibali gospodarskega razvoja v obdobju med obema vojnama sta bili na eni strani država in na drugi strani tuji kapital, kar smo omenili že zgoraj. Država je nastopala kot substitut za nezadostno razvito podjetniško okolje in nezadostno akumulacijo kapitala. Zato je bila vloga države v bančništvu prek državnih ali paradržavnih bančnih ustanov nepogrešljiva, največkrat za dolgoročno financiranje kmetijstva kot najpomembnejše panoge in za spodbujanje industrializacije. Temeljna značilnost vzhodnoevropskega bančništva je bila tudi velika fragmentiranost.

V dvajsetih letih je bil prevladujoči model komercialnega bančništva v vzhodnoevropskih deželah povzet po modelu nemških univerzalnih bank. To je v praksi pomenilo, da so banke v svojem poslovanju združevale tako komercialnodepozitno kot tudi investicijsko funkcijo. Banke v domači lasti so bile pri investicijski funkciji omejene s prevlado kratkoročnih depozitov, ki so jih težje spreminjale v dolgoročneje kapitalske ali industrijske naložbe. Tudi na tem področju so bile banke v tuji lasti v prednosti zaradi ugodnejše strukture virov. Posledica tovrstnega poslovnega modela so bile t. i. bančne skupine ali bančni konzorciji, v katere so bila vključena odvisna podjetja in delniške družbe z različnih gospodarskih področij.

Kot že rečeno, so bile vzhodnoevropske države močno navezane na dotok tujega kapitala. Ta kapital pa v te države ni pritekal samo preko državnih aranžmajev, to je neposrednih kreditov ali emisij raznovrstnih serij in oblik državnih obveznic, temveč tudi prek omrežja tujih zasebnih bank.⁵²⁸ V vzhodnoevropskih državah so imele tuje banke iz zahodnoevropskih kapitalskih prestolnic pomembne tržne deleže in velike investicije v lokalne ekonomije, pomembna je bila industrija. Njihova vloga je postala povsem očitna v času velike gospodarske krize, v času repatriacije kapitala tujih bank nazaj v njihove centrale, kar je poglobljalo krizo v vzhodnoevropskih deželah.

Banke v tuji lasti so imele prednost pred domačimi, saj so imele zaslombo matičnih bank in tako na voljo ugodnejše vire financiranja. Vsekakor bolj ugodne kot domače zasebne banke, ki so bile pri zajemanju virov praviloma vezane na domače prebivalstvo in podjetniške kroge. Dvajseta leta so bila za bančništvo leta napredka in poslovnih uspehov. Domačim bančnim delniškim družbam so pri zajemanju prihrankov konkurirala tudi omrežja kreditnih zadrug, vendar

528 Kostis (ed.), *Modern Banking in the Balkans and West-European Capital*; Stanciu, Italian multinational Banking in interwar east central Europe, str. 45–66.

niso predstavljale resne grožnje bančnim delniškim družbam. Bančni trg je bil torej konkurenčen in funkcionalno dopolnjujoč. Položaj v Grčiji, kjer je izrazito prednjačila banka Ethniki Trapeza tis Ellados, je bil med vzhodnoevropskimi državami izjemen. Imenovana banka je namreč v celotnem obdobju med obema vojnama držala primat tudi na kreditnem trgu, imela je kar 70-odstotni delež. Pretežni del kvantitativne rasti bančništva je bil zabeležen v prvi polovici dvajsetih let. Kasneje je nastopila doba konsolidacije bančnega sektorja. Mnoge banke namreč niso zmogle prehoda v denarno in ekonomsko stabilnost druge polovice dvajsetih let. Kapitalsko podhranjene in slabo vodene banke so likvidirali z ukinitvijo ali pridružitvijo trdnejšim tekmicam.

Navedene strukturne značilnosti so se kot izrazito neugodne izkazale na začetku tridesetih let, ko je svet zajela velika gospodarska kriza. Tudi bančništvo ni ostalo izvzeto, nasprotno, bilo je v centru kriznega dogajanja. Na eni strani je bilo bančništvo žrtev, na drugi pospeševalec gospodarske krize. Razmere v vzhodni Evropi so se dramatično spremenile. Huda ura je nastopila maja 1931. Ko so se razširile vesti o bankrotu posameznih velikih evropskih bank, nemške Danatbank, nizozemske Amstelbank ali, kar je bilo za vzhodno Evropo zelo pomembno, dunajske Credit-Anstalt, ki so imele svoje izpostave in odvisne banke v vzhodnoevropskih državah, je v regiji nastopila panika. Prebivalstvo je pritisnilo na banke, začel se je umik depozitov, ki se mu je pridružil tudi umik kratkoročnih sredstev iz tujine v domačih bankah ali podružnicah tujih bank. V le nekaj mesecih so depoziti pri vzhodnoevropskih bankah kritično upadli, dramatično se je poslabšala kakovost bančnih aktiv, banke so večinoma postale plačilno nesposobne, kreditna aktivnost se je ustavila. Bilančne vsote bank so nazadovale približno na raven iz sredine dvajsetih let ali še nižje. Nastopila je dolžniška kriza, dolžniki zaradi vsesplošnega zniževanja gospodarske aktivnosti in velikega padca cen niso bili več sposobni sproti poravnati svojih obveznosti do bank. Zasebni bančni sektor je bil paraliziran. V takih razmerah je posegla država, začela se je intenzivna regulacija bančnega sistema. Na eni strani so z novo zakonodajo določali kriterije delovanja bank, kapitalske zahteve, zaostrovali kriterije likvidnosti in predvsem krepili nadzor bančnega poslovanja, kar so bili dolgoročni ukrepi. Na drugi strani so vlade vzhodnoevropskih držav podobno kot drugje za reševanje aktualnih perečih težav bankam prišle nasproti z zakonskim prekvalificiranjem kratkoročnih depozitov v dolgoročne ter z dodeljevanjem finančnih sredstev bankam, da bi jim omogočile odpis izgub in da bi okrepile likvidnost posameznih bank in sektorja kot celote.⁵²⁹

529 Feinstein (ed.), *Banking, Currency and Finance in Europe between the Wars*; Kostis (ed.), *Modern Banking in the Balkans and West-European Capital*; James, Lindgren, Teichova (eds.), *The Role of the Banks*; Cotrell (ed.), *Rebuilding The Financial System; The Economic History of Eastern Europe 1919-1975*, Volume II, str. 3-286; Dritsas, The structure of the Greek commercial banking system

V vzhodnoevropskih državah se je v času velike gospodarske krize močno zaostрила dolžniška kriza, predvsem na podeželju, v kmetijstvu, kjer je bila zaposlena večina prebivalstva. Zaradi prevladujoče agrarne strukture ekonomije v Vzhodni Evropi je dolžniška kriza pod vprašaj postavljala obstoj množice drobnih, a prezadolženih kmetij. V spletu ekonomske depresije tridesetih let so kmečke množice in njihove ekonomske tegobe postajale iz dneva v dan akutnejši politični, gospodarski in socialni problem. Zato je v večini držav regije prišlo do povezave razdolževanja kmetijstva oziroma kmečkega prebivalstva in delne rehabilitacije bančnega sektorja. V prvi fazi so vzhodnoevropske države najprej preprečevale prisilne izterjave, nato pa so zadolženim odpisale del dolgov, znižale obresti in določile dolgoročno odplačevanje. V tretji fazi je običajno prišlo do konverzije dolgov, s katero so poskrbeli za upnike. S prevzemom terjatev se je država obvezala kriti upnikom izgube, ki so jih utrpeli. Njihove terjatve so običajno nadoknadili z obveznicami, ki so bile izplačljive v neki daljši dobi. Okrevanje vzhodnoevropskega bančništva je trajalo vse do druge svetovne vojne. V tem procesu so v drugi polovici tridesetih let pridobile na pomenu državne banke, ki so zasedale čedalje večji del bančnega trga na račun zasebnih bank.⁵³⁰

Po shematični predstavitvi okolja in bančnih razmer časa med obema vojnama v regiji lahko preidemo na primerjavo bančne uspešnosti vzhodnoevropskega bančništva v obdobju med obema vojnama. Časovne točke merjenja poslovne uspešnosti smo postavili v sredo dvajsetih let (1925 ali 1926, odvisno od podatkov), na višek poslovnega cikla v medvojnem obdobju (1929 ali 1930), v leta krize (1932 in 1935) ter na čas pred izbruhom druge svetovne vojne (1937, 1938).⁵³¹ Kot je bilo rečeno že v uvodu, bomo primerjavo izvedli na nekaterih kazalcih merjenja uspešnosti bančnega poslovanja. Pri izboru kazalcev obstaja objektivna ovira, ker se bilančna poročila bank iz različnih držav med seboj razlikujejo, vendar pa so bila bilančna poročila sumirana in vsaj približno urejena po enotnem principu, da je omogočena relevantnost primerjave. Že prvi poskusi so pokazali, da zaradi različnosti državnih računovodskih standardov in pomanjkljivega zbirnega objavljanja bilanc na nacionalni ravni ne bo možna primerjava večje skupine indikatorjev uspešnosti bančnega poslovanja. Kot najbolj nesporne kategorije so na tej stopnji raziskave obveljali naslednji kazalci: donos sredstev banke – return

1840–1980, str. 491–532; Kossev, *Finance and Development in Southeast Europe in the Interwar Period*, str. 135–160.

530 *Bilten Priviligovane agrarne banke*, str. 3–13.

531 *Commercial Banks 1925–1933; Money and Banking 1940/42; Europäische banken – Ihre Bilanzen und Konzerne*.

on assests (ROA)⁵³², donos na kapital – return on equity (ROE)⁵³³ in kazalnik kapitalne moči banke⁵³⁴ in deloma stroškovne učinkovitosti.⁵³⁵ Primerjava bo torej izvedena na omejenem segmentu možnih analitičnih postavk v skladu s trenutno razpoložljivo podatkovno bazo z vsemi njenimi značilnostmi, ki se bo v prihodnosti dopolnjevala, s tem pa se bo povečevala tudi relevantnost bodočih zaključkov.

Po predstavitvi temeljnih vsebinskih in metodoloških vprašanj lahko pristopimo k tolmačenju pridobljenih podatkov. Pristopimo torej k zgodbi, v kateri se nam prek bilanc izrisujejo konture bančnega poslovanja in posredno seveda tudi značilnosti okolja, v katerem so banke poslovale. Za prva povojna leta je bila v vseh vzorčnih državah brez izjeme značilna velika rast števila bank in obsega poslovanja. V Romuniji se je njihovo število tako povečalo za štirikrat samo do leta 1923, delniški kapital, vloge in bilančne vsote pa za deset- ali celo dvajsetkrat. V Bolgariji naj bi bilo pred drugo svetovno vojno celo enaintridesetkrat več bank kot pred prvo svetovno vojno. Tudi na Poljskem so beležili izjemno rast bančnega sektorja. Leta 1918 je bilo 28 bančnih delniških družb, leta 1923 pa kar 111. Število poslovalnic pa je z malo več kot 200 enot poskočilo na kar 655 do leta 1923. Rast je bila velika tudi v Grčiji in Jugoslaviji. Naraščalo ni samo število bančnih družb, temveč še bolj njihova podružnična mreža, kar je v mehanizmu finančnega posredništva vključilo najširše sloje prebivalstva.

V drugi polovici dvajsetih let so skokovito naraščale tudi bilančne vsote vzhodnoevropskega bančništva. Največ so bilančne vsote zrasle na Poljskem in Madžarskem. Indeksi rasti so znašali v prvem primeru celo 290 %, v drugem pa 261 % do leta 1930, to je do viška poslovnega cikla. Izjemna rast obsega poslovanja (bilančnih vsot) v teh dveh deželah je bila posledica zamenjave valute in monetarne stabilizacije. V drugih vzhodnoevropskih državah stopnje rasti niso bile tako visoke, a še zmeraj so beležili vsaj 150-odstotni indeks rasti bilančnih vsot. Izjema v tem oziru je bila Češkoslovaška, kjer je bil indeks rasti zaradi razvitega bančnega sistema občutno nižji, znašal je 120 %. Po višku v letih 1929 ali 1930 je v času velike gospodarske krize sledil padec v obsegu poslovanja. Največji upad bilančnih vsot je zaznati pri Poljski in Madžarski, vendar je bilo v teh primerih poslovanje še vedno krepko nad obsegom poslovanja sredi

532 Čiste obresti, prihodki od bančnih poslov in prihodki od nepremičnin/povprečna bilančna vsota.

533 Popravljeni čisti dobiček v letu/poprečno stanje osnovnega kapitala, rezerv in prenesenega čistega dobička.

534 Lastniški kapital/povprečna bilančna vsota.

535 Stroški/povprečna bilančna vsota.

dvajsetih let. V drugih državah pa se je obseg poslovanja vrnil na vrednosti iz srede dvajsetih let.

Tudi stopnje rasti kreditov so bile velike. Zopet prednjačita Poljska in Madžarska z indeksoma 271 in 268 % v drugi polovici dvajsetih let. V drugih državah je bila rast posojilne dejavnosti zmernejša, a še vedno zelo visoka, indeksi so znašali v povprečju okoli 150 %. Izjema je zopet Češkoslovaška, kjer je kreditna dejavnost v drugi polovici dvajsetih let narasla le za 12 %. Kot po pravilu je bil nato v prvi polovici tridesetih let najbolj občuten padec v državah, kjer so prej beležili najvišjo rast obsega kreditiranja. Izjema je zopet Češkoslovaška, kjer je bil padec najmanjši.

Rast bilančne vsote in kreditov je prehitela naraščanje depozitov. Banke so sicer povečevale zajem sredstev pri prebivalstvu, vendar je bila, če sodimo po grškem primeru, struktura neugodna, saj je šlo za majhne in kratkoročne depozite. Vloge prebivalstva v bankah so začele hitreje naraščati po stabilizaciji nacionalnih valut, zlasti na Poljskem in Madžarskem, kjer so beležili indekse rasti v vrednosti 327 % in 250 %, po odpravi hiperinflacije. Drugje so bile stopnje nižje, a še vedno visoke s povprečnim indeksom več kot 150 %. Izjema je bila Češkoslovaška, kjer so beležili zmerne stopnje rasti. V času krize se je trend obrnil in so se depoziti zniževali hitreje kot krediti. Obseg kreditov v bilancah je bil formalno visok, vendar je bila to posledica neke vrste mirovanja, saj večine kreditov ni bilo mogoče izterjati zaradi plačilne nesposobnosti dolžnikov.⁵³⁶

Razkorak med stopnjami rasti kreditne dejavnosti in obsega vlog so banke pokrivalo z zadolževanjem pri drugih bankah, največkrat pri tujih, ki so v analiziranih državah z izjemo Češkoslovaške igrale ključno vlogo v financiranju gospodarstva. Ta velika odvisnost vzhodnoevropskih držav od tujih bančnih virov ni mogla ostati brez posledic. Bančni sistem in z njim tudi druge gospodarske panoge iz vzhodne Evrope so postajale manj odporne na spremembe v mednarodnem ekonomskem okolju.

Trendi, ki smo jih predstavljali, se zelo ilustrativno odlikavajo na področju donosnosti in stroškovne učinkovitosti. Če v ospredje postavimo lastnike bank, potem lahko glede donosnosti na kapital postavimo naslednja razmerja. Stopnje donosnosti kapitala so bile najvišje v dvajsetih letih. Povprečna stopnja donosnosti v vsem primerjalnem obdobju je znašala 6,8 %. Najvišja je bila v drugi polovici dvajsetih let, ko je povprečno znašala 10 %. V času krize je kapitalna donosnost zelo upadla in se v povprečju stabilizirala na povprečno 3 %. Rast je zopet nastopila v drugi polovici tridesetih let, ko je povprečni kazalec donosnosti kapitala znašal okoli 5 %. To se pravi v času, ko je bila opravljena rehabilitacija bančništva in je prišlo do delnega, a še vedno negotovega izboljšanja splošnih

536 Prav tam.

gospodarskih razmer. V državah, kjer so bile stopnje donosnosti pred krizo zmerne, so bili tudi padci med krizo manj občutni. Posebno kritično je bilo leto 1932. O prvem primeru pričata Romunija in Grčija, o drugem Jugoslavija in Češkoslovaška.⁵³⁷

Pri donosnosti sredstev (ROA) je opazna nižka učinkovitost vzhodnoevropskih bank. Povprečna donosnost sredstev v celotnem obdobju je znašala 0,8 %. Kot na drugih področjih lahko tudi tukaj opazimo dve podobi. V drugi polovici dvajsetih let je donosnost sredstev v povprečju dosegala najvišjo raven, 1,8 %. Med krizo je v povprečju padla na 0,4 % in se potem pred drugo svetovno vojno zlagoma dvignila na 0,7 %. Pri tem kazalniku se nam oblikujejo tri skupine. Romunija, Bolgarija in Grčija so na nadpovprečni ravni, Madžarska blizu povprečja, preostale tri države pa na podpovprečni ravni.⁵³⁸ Pri stroškovni učinkovitosti se pokaže drugačen vrstni red kot dosedaj. Povprečna stopnja stroškovne učinkovitosti je v celotnem obdobju znašala 3,1 %. Manj uspešne pri obvladovanju stroškov so bile banke v Grčiji in na Poljskem, romunske in bolgarske banke so bile na povprečni ravni, banke v Jugoslaviji, na Češkoslovaškem in na Madžarskem pa so bile uspešnejše s stališča stroškovne učinkovitosti.⁵³⁹ Stopnje kapitalske moči, merjene z razmerjem med lastniškim kapitalom in povprečno bilančno vsoto, pri vzhodnoevropskih bankah so bile v času med obema vojnama visoke. V povprečju so dosegale 14 %. Tukaj se nam pokažejo nekoliko drugačna razmerja, saj kapitalska moč bank ob velikem upadu depozitov v letih 1931 in 1932 celo naraste. Najbolj izstopajoča primera sta bančna sistema v Romuniji in Bolgariji. Tema državam se z nadpovprečno visokim deležem kapitala pridružujejo še madžarske banke. Poljsko bančništvo je bilo glede angažiranega lastniškega kapitala vse obdobje na povprečni ravni. Jugoslovansko in češko bančništvo sta imela podpovprečno raven kapitalske moči, medtem ko so grške banke operirale z daleč najmanj kapitala v celotni regiji. Stopnje kapitalske moči so v vseh analiziranih državah upadle v drugi polovici tridesetih let. Upad je bil neposredna posledica odpisov slabih terjatev na račun lastniškega kapitala v postopkih rehabilitacije posameznih bank.⁵⁴⁰

Poskus analize uspešnosti bančnega poslovanja v vzhodnoevropskih državah v času med obema vojnama odpira veliko raziskovalnih vprašanj, v tem trenutku pa nudi zaradi nepopolne podatkovne baze še omejeno število odgovorov.

537 *Commercial Banks 1925–1933; Money and Banking 1940/42; Europäische Banken – Ihre Bilanzen und Konzerne.*

538 Prav tam.

539 Prav tam.

540 Prav tam.

Predstavljena skromna analiza priča o različnih stopnjah ekonomskega razvoja v posameznih deželah, kar se je izražalo tudi v razvoju in uspešnosti bančništva. Kot v vseh primerjalnih analizah je skupne poteze oziroma značilnosti potrebno vzpostaviti z nekaj abstrakcije in posploševanja. V tem oziru je možno govoriti o dveh skupinah držav. Vredno je namreč opozoriti na specifičen položaj češkega in madžarskega bančništva. Tako Praga kot Budimpešta sta imeli že v času pred prvo svetovno vojno položaj regionalnega finančnega središča. Banke iz obeh centrov so bile pomembne vlagateljice, zlasti na ozemlju nekdanje Habsburške monarhije in v jugovzhodni Evropi. Med obema vojnoma je le Praga ohranila položaj regionalnega finančnega središča, pomen Budimpešte je upadal zaradi monetarne in gospodarske nestabilnosti. Analizirane kategorije pričajo o velikih razlikah med posameznimi državami in o izjemnem položaju češkoslovaške države in njenega bančništva kot ekonomsko in socialno najbolj razvitih kategorijah v regiji. V drugih državah je več kot očitno, da je nekonkurenčno okolje z velikim povpraševanjem in močno fragmentirano ponudbo posojil omogočalo sicer visoko donosnost kapitala, kar je bilo značilno zlasti za države jugovzhodne Evrope, a na drugi strani zaviralo hitrejši gospodarski razvoj. Nesorazmerno prelivanje finančnih sredstev od dolžnikov k upnikom je imelo očitne posledice za družbeni in ekonomski razvoj v vzhodnoevropski regiji.